

Η ΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

(Συνέχεια)

Ἔτσι ἡ κυριαρχία τῆς ἐπιστήμης εὐρίσκεται καθαρῶτατα περιορισμένη, καὶ ἡ δύναμη μας καθὼς κι' ἡ γνώση μας ἓνα μέτρο ἔχουν, κι' ὠφέλιμο εἶνε ὅλα νὰ τὰ γνωρίζῃ κανεῖς. Ἡ ἀληθινὴ λοιπὸν γνώση εἶνε πάντα ἠθικὴ γιὰτι μᾶς προμηθεύει τοὺς κανόνες τῆς συμπεριφορᾶς. Ἡ καλὴ σκέψη πάντα χρήσιμη εἶνε σ' τὸ καλοζώισμά. Ὑπάρχει ὅμως μία εἰδικὴ ἐπιστήμη ποὺ ἀξίζει νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τῆς ἠθικῆς, ἐκείνη ποὺ ἔχει γιὰ ἀντικείμενο τὸ Ἄγαθὸ καὶ τὸ Κακὸ, τὸ Δίκαιο καὶ τὸ Ἄδικο, τὸ Ὁρατὸ καὶ τὸ Ἀσχημο. Αὕτῃ ἡ ἐπιστήμη δὲν καθορίζει μόνον ποιά μέσα πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμε γιὰ νὰ φτάσουμε ἓνα τέτοιο ἰδιαίτερο τέλος, γιὰ νὰ χτίσουμε ἓνα σπίτι, γιὰ νὰ κατασκευάσουμε μία λόγχη, ἀλλὰ μᾶς δείχνει τὴν σχέσιν, ποὺ ἔχουν ἀναμεταξύ τους ὅλα αὐτὰ τὰ ἰδιαίτερα τέλη μ' αὐτὸ τὸ ἀνώτατο τέλος, ἐπὶ ὁποῖο πρέπει νὰ φέρουμε ὅλα τ' ἄλλα, τὴν εὐτυχία μας. Ἡ ἠθικὴ ἱκανοποιεῖ καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη σπουδὴ γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἐπιστήμης. Εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμη, διότι μόνον ἡ γνώση μπορεῖ εὐκολώτατα νὰ κάμῃ καὶ ὁμονοήσουν ἀναμεταξύ τους οἱ ἄνθρωποι καὶ ποὺ ἡ πεῖρα κάθε μέρα μᾶς τὸ βεβαιώνει.

Καὶ πράγματι, ἡ ἠθικὴ δὲν εἶνε καὶ τι ἐξωτερικὸ ἀπὸ τὸ πνεῦμα μας. Γιὰ ν' ἀνακαλύψουμε τὴν φύσιν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου δὲν πρόκειται νὰ θεωρήσουμε τὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἀστέριά του, νὰ παρατηρήσουμε τὰ γήινα φαινόμενα ἢ νὰ μετρήσουμε τὰ βάθη τῆς θάλασσας. Τὴν ἐπιστήμην τοῦ Ἀγαθοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ, μέσα μας πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε. Ἐξετάζοντας τὰ ἰδικὰ μας βάθη, μαθαίνουμε τί πρέπει ν' ἀναζητήσουμε καὶ τί ν' ἀποφύγουμε. Ὁ ἐσωτερικὸς ἀναλογισμὸς προμηθεύει, αὐτὴν μόνον, ὅλες τὶς ζητούμενες λύσεις. Γνώρισε τὸν ἑαυτό σου καὶ θὰ γνωρίσῃς αὐτὸ ποὺ σοῦ ταιριάζει. Ἀρκεῖ νὰ στοχάζεσαι ὀρθὰ γιὰ νὰ ὑπολογίσῃς ἀκριβῶς τοὺς ὅρους τῆς εὐτυχίας μας. Καὶ αὐτοὶ οἱ ὅροι δὲν ποικίλλουν ἀπὸ ἄτομο σὲ ἄτομο, ἀλλὰ ξαναστρέφουν σὲ κάποιες γενικὲς ἀρχές γιὰ τὶς ὁποῖες, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ συμφωνοῦσαν, ἂν συναινοῦσαν νὰ συζητήσουν μὲ κάποιαν μεθοδικότη. Διότι ὅλοι ἄνθρωποι ἔχουν τὸ ἴδιον φυσικὸ κ' ὅ,τι εἶνε ἄγαθὸ γιὰ τὸν ἓνα εἶνε ἐπίσης ἄγαθὸ καὶ γιὰ τὸν ἄλλο. Ἡ ἠθικὴ εἶνε μιὰ ὁργάνωση συστηματικὴ τοῦ σκοτεινοῦ περιεχομένου τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης, ἓνας ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς ἰδίας μεπερδεμένης σκέψης ποὺ κοινὴ εἶνε εἰς ὅλους μας. Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ζητήσουμε πληροφορίες γιὰ νὰ μάθουμε ὅ,τι κάνουμε πῶς ἀγνοοῦμε. Κατέχουμε ὅλα τὰ πλούτη ποὺ φαίνεται πῶς στερούμαστε, κ' εἶνε ἀρκετὸ ν' ἀναλογιστοῦμε λιγάκι γιὰ ν' ἀποκαλύψουμε εἰς τὸ φῶς ὅλη τὴν ἔμφυτη γνώση

μας. Μία ευσυνείδητη συζήτηση τῶν ἠθικῶν προβλημάτων πρέπει νὰ μᾶς κάμῃ
κι' ἀποδεχτοῦμε γενικῶς τὶς λύσεις αὐτῶν.

Ἐπειτα ἂν εἶνε δυνατό ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νὰ φτάσουν σ' τὸ σημεῖο ποὺ νὰ
σχηματίσουν τὴν ἴδια γνώμη γιὰ τὰ ἀληθινὰ τους συμφέροντα, κάποιους κανόνες
ν' ἀκολουθήσουν γιὰ νὰ ζήσουν εὐτυχισμένοι, αὐτὴ ἡ γνώμη, δὲν θὰ μείνῃ καθα-
ρῶς θεωρητικὴ, ἀλλὰ θὰ εὔρῃ ε' τὴν καθημερινὴν πεῖρα μιὰ ἐγγύηση ποὺ ἀκατα-
παύστως θὰ μεγαλώνῃ. Οἱ νόμοι τῆς εὐτυχίας, τέτοιους ὅπως μέσα ε' τὸ πνεύ-
μά του τοὺς ἀναλογίζεται ὁ φιλόσοφος, δὲν θάχουν τὴν ἀξία μονάχα νὰ περνοῦν
γιὰ ἓνας ἔξυπνος συλλογισμός, σὰν ἐκείνους τῆς φωτιᾶς, τῶν ἀτόμων ἢ τῆς με-
τοιχεσίας τῶν ψυχῶν. Κάποια γεγονότα θὰ μᾶς ἐξασφαλίσουν τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν.
Ὅλοι αὐτοὶ ποὺ ἐδοκίμασαν καὶ συνέχισαν μετὰ τὸν πόνον τους τὶς ἀκανόνιστες ἡδονές
τοῦ φρονίμου, θὰ παρουσιασθοῦν γιὰ μάρτυρες. Κι' αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ ἀρμό-
διοι νὰ βεβαιώσουν τοῦτο θὰ εἴπουν τί προτιμοῦν. Τὶς αὐστηρὲς ἡδονές τῆς ἀρε-
τῆς ἢ τὶς εὐκόλεις ἀπόλαυες τῆς κακίας. Καὶ ἡ ὀριστικὴ γνώμη τους θὰ κλείσῃ
τότε κάθῃ συζήτηση. Κ' ἐκείνη εἶνε ἀληθινὴ ἠθικὴ ποὺ κατορθώνει καὶ ἐπιβάλλ-
εται μὲ τὴν ἐπιτυχίαν της, κ' ἐκείνη ποὺ μᾶς δίνει τὴν εὐτυχίαν.

Ἡ ἠθικὴ εἶνε λοιπὸν ἡ θετικώτερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἐπιστῆμες, δηλαδὴ ἐκείνη
ποὺ μπορεῖ νὰ συγκροτηθῇ μὲ περισσότερη πεποίθηση καὶ συγχρόνως μὲ περισ-
σότερη ὠφελιμότη, καὶ ἡ χρησιμότη της εἶνε ἄλλως τε μία ἀπὸ τὶς βάσεις τῆς
πεποίθησής της.

*
* *

Ὁ Σωκράτης δὲν περιορίζεται μόνο νὰ παρατηρεῖ ὅτι, εἶνε ὠφέλιμο νὰ σκέ-
φτεται κανεὶς καλὰ γιὰ νὰ ζήσῃ καλὰ, ἀλλὰ βεβαιώνει ὅτι τοῦτο εἶνε ἀναγκαῖο-
τατο καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει εὐτυχία χωρὶς τὴν γνώση τῆς εὐτυχίας, ἀρετὴ δίχως
τὴν λογικὴ γνωριμία τοῦ Ἀγαθοῦ, ἠθικότης χωρὶς ἠθικὴ, σοφία χωρὶς φιλοσοφία.

Καὶ πράγματι δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ἐργάζεται σύμφωνα μὲ τὶς διάφορες δοξα-
σίαις ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν κρίσιν. Ὅταν ἐργαζόμεσθε σύμφωνα μὲ τὶς δοξαστεῖς
εἶνε σὰν νὰ πηγαίνουμε ε' τὰ τυφλά, χωρὶς νὰ νιώθουμε γιὰτί καὶ πῶς ἐργαζό-
μαστε ἐμπιστευόμενοι ε' τὶς πατροπαράδοτες ἐνδείξεις τῆς συνήθειας, ποὺ τίποτε
δὲν δικαιολογεῖ. Καὶ ἔτσι πηγαίνοντας εἶνε σὰν ν' ἀρνήται κανεὶς νὰ κάμῃ μό-
νος του τὴν ζωὴν του ἀφήνοντας αὐτὴ σὲ ἄγνωστα χέρια. Ὁ ταξιδιώτης ποὺ
ἐπιχειρεῖ ἓνα μεγάλο θαλάσσιο ταξεῖδι δὲν δέχεται γιὰ κυβερνήτη τοῦ πλοίου
τὸν πρῶτο ναύτη ποὺ θὰ συναντήσῃ καὶ ποὺ τοῦ προσφέρεται, χωρὶς πρῶτα νὰ
λάβῃ ὅλες τὶς δυνατὰς πληροφορίες γιὰ τὰς γνώσεις του καὶ τὴν ἱκανότητά του. Ἀλλὰ
πόσοι μετὰ μᾶς δὲν ἀποδέχονται ἄφοβα τὴν πρώτη διεύθυνση ποὺ βλέπουν γιὰ
νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ ε' τὴν εὐτυχίαν;

Ὁ ἰδιοκτήτης ἑνὸς ἀγροῦ, ἔλεγεν ὁ Σωκράτης ἀκολουθεῖ τὶς συμβουλὰς τοῦ

γεωργού, ὁ ἄρρωστος ὑπακούει εἰς τὸν γιατρό, ὁ νεανίας ποῦ γυμνάζει τὸ σῶμα του εἰς τὸν δάσκαλο τῆς γυμναστικῆς. Σ' ὅλα τοὺς οἱ ἄνθρωποι μονάχοι τοὺς κυβερνῶνται ὅταν κρίνουν ὅτι εἶνε ἱκανοὶ γιὰ τοῦτο, ἂν ὅμως ὄχι, τότε ὑπακούουν εἰς τοὺς πιὸ ἐπιτηδείους ποὺ ἀπαντοῦν εἰς τὸν δρόμο τοὺς τόσο πολὺ ποὺ σ' τὴν τέχνην τοῦ γνέθαι αὐτὲς οἱ ἰδίαις αἱ γυναῖκες διατάζουν τοὺς ἄντρες γιατί αὐτὲς γνωρίζουν τὴν τέχνην τοῦ γνέθαι ἐνῷ οἱ ἄντρες δὲν νιώθουν ἀπὸ τέτοια δουλιὰ. Καὶ ἀφοῦ ὑπάρχει ἀστρονομικὴ ἐπιστήμη, γιαντρικὴ, γυμναστικὴ, γενετικὴ καὶ ὑφαντικὴ καὶ κάθε ἄνθρωπος συμβουλευέται γι' αὐτὲς ἐκείνους ποὺ τὶς ἐσπούδασαν, γιατί τάχα νὰ μὴν ὑπάρχη καὶ μία ἐπιστήμη τῆς εὐτυχίας; Καὶ δὲν εἶνε καλλίτερα νὰ τὴν σπουδάσῃ κανεὶς ἢ νὰ τὴν μάθῃ σιμά εἰς ἐκείνους ποὺ τὴν ἐσπούδασαν ἀντὶ νὰ τὴν ἀναζητῇ εἰς τὴν τύχην, ἢ νὰ ἀκολουθῇ τὶς γνώμες ἐκείνων ποὺ τίποτε δὲν ξεύρουν γιὰ ταύτην; Καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο οἱ ἄνθρωποι εἶνε πολὺ τρελλοὶ διότι ὄχι μόνον ἀγνοοῦν ἐκεῖνο ποὺ τοὺς ἐνδιαφέρει νὰ μάθουν ἀλλὰ κάνουν πῶς ξέρουν ἐκεῖνο ποὺ δὲν γνωρίζουν καὶ ὅταν κανεὶς φωντάζεται πῶς ξέρει δὲν εἶνε τοῦτο μία παραφροσύνη; Ὀνομάζουν ἀναισθητο ἐκεῖνο ποὺ πιστεῖται τὸν ἑαυτὸ του τόσο μεγάλο, ὥστε σκύβει τὸ κεφάλι του περνώντας κάτου ἀπὸ τὶς πύλες τῆς πόλης, ἢ τόσο δυνατό, ποὺ προσπαθεῖ νὰ σήκωσῃ ἐπάνω του τὰ σπίτια.». Λοιπὸν νὰ νομίζῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸ του ἱκανὸ ν' ἀποχτήσῃ τὴν εὐτυχίαν ὅταν δὲν κατέχει τὴν πρώτη λέξι τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴν εὐτυχίαν δὲν εἶνε καὶ τοῦτο μία παραφροσύνη τοῦ ἰδίου εἰδους; Μερικοὶ ἄνθρωποι, εἶνε ἀλήθεια, ἀποχτοῦνε τὴν εὐτυχίαν ἀπὸ μιὰ καλὴ τύχην, χωρὶς νὰ εἶνε ὑπεύθυνοι γιὰ τοῦτο καὶ τὸ σπουδαιότερο χωρὶς νὰ ἔχουν ἐργασθῇ ὅπως τὴν ἀποχτήσουν. Πρέπει λοιπὸν νὰ μιμηθούμε τὸ παράδειγμα τοὺς; Μὰ τὴν ἀλήθειαν ὄχι, γιατί ὅλοι δὲν μποροῦμε νὰ χούμε τύχην, ἀφοῦ ἡ τύχην δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἑμᾶς. Ἀλλὰ μποροῦμε νὰ ἐργασθούμε νὰ τὴν προμηθευτοῦμε μὲ κάποιαν μέσση ἐπιστημονικὴ ὑπολογίζοντας μερικοὺς ὁρους τῆς εὐτυχίας ποὺ μόνον ἀπὸ ἑμᾶς ἐξαρτῶνται. Ὅταν κανεὶς ἐνεργεῖ φρόνιμα δὲν θὰ πῇ πῶς κυνηγᾷ τὴν τύχην τοῦ ἀλλὰ πῶς κατορθώνει κατὶ τι καλὸ πιὸ ἐπάνω ἀπὸ τὰ δίχτυα τῆς. «Γιὰ νὰ εὕρουμε αὐτὸ ποὺ μᾶς χρειάζεται, λέγει ὁ Σωκράτης, χωρὶς νὰ τὸ ζητήσουμε, εἶνε ἐκεῖνο ποὺ ὀνομάζω ἓνα καλὸ συναπάντημα, ἀλλὰ νὰ χρωστοῦμε τὴν εὐτυχίαν μᾶς, εἰς τὶς φροντίδες μᾶς καὶ εἰς τὶς σπουδὰς μᾶς αὐτὸ μού φαίνεται πῶς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν καλὴν μᾶς συμπεριφορά.»

Καὶ ὁ Σωκράτης μάλιστα βλέπει καὶ πιὸ μακρύτερα. Σύμφωνα μὲ τὶς ιδέες του ὄχι μόνον εἶνε χρήσιμο γιὰ νὰ καλοζωίσῃ κανεὶς νὰ σκέφτῃται καλὰ, ἀλλὰ ἀρκεῖ νὰ σκεφθῇ κανεὶς καλὰ γιὰ νὰ ζήσῃ καὶ καλὰ. Καμμιά ἀπόσταση δὲν χωρίζει τὴν σκέψιν ἀπὸ τὴν πράξιν. Γνωρίζοντας τὸ καλὸ πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ τὸ πραγματοποιήσουμε. Γνώση θὰ εἴπῃ δύναμις καὶ ἐέργεια. Κανέναν δὲν εἶνε κακὸς θέλοντας, κανέναν δὲν θέλει τὸ καλὸ ἀλλὰ εἶνε πολλοὶ ποὺ δὲν γνωρίζουν τὸ ἀγαθόν. Δὲν θέλομε ποτέ ἓνα πράγμα ποὺ ἂν τὸ κρίνομε καλὸ ἀπὸ μιὰ ἀποψη

εἴτε γιὰ μᾶς, εἴτε γιὰ τοὺς ἄλλους, καὶ θὰ θέλουμε ἐκεῖνο πού ἀπὸ ὅλες τίς ἀποφάσεις δὲν εἶνε καλὸ εἴτε γιὰ μᾶς, εἴτε γιὰ τοὺς ἄλλους; Οἱ πράξεις μας ἐξαρτῶνται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν γνώμην πού ἔχουμε γιὰ τὴν ἀξίαν τους καὶ ἂν συχνὰ εἶνε ἄσχημες εἶνε γιὰτὶ αὐτὴ ἡ γνώμη εἶνε ψεύτικη. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ νὰ δράσῃ κανεὶς καλὰ ν' ἀποχτήσῃ τὴν γνώσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ ἀρετὴ δὲν εἶνε ἄλλο πρᾶγμα παρὰ αὐτὴ ἡ γνώσις τοῦ ἀγαθοῦ.

«Σκέφτεσε, λέγει ὁ Σωκράτης εἰς τὸν Γοργία τοῦ Πλάτωνα, ὅτι οἱ ἄνθρωποι θέλουν τίς ἰδίας πράξεις πού συνήθως κάμνουν, ἢ τὸ πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο κάμνουν αὐτὲς τίς ἐνέργειαι; Παραδείγματος χάριν, αὐτοὶ πού λχθαίνουν τὸ γιαντρικὸ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ γιαντροῦ, θέλουν κατὰ τὴν γνώμην σου, αὐτὸ πού κάμνουν δηλαδὴ νὰ πιοῦν τὸ γιαντρικὸ καὶ νὰ νιώσουν τὸν πόνο; ἢ θέλουν τὴν ὑγείαν τους γιὰ τὴν ὁποία παίρνουν τὰ γιαντρικά;—Εἶνε φανερό πῶς θέλουν τὴν ὑγείαν τους καὶ γιὰ ταύτη παίρνουν τὰ γιαντρικά.—Ὁμοίως αὐτοὶ πού ταξιδεύουν εἰς τὴ θάλασσαν ἢ αὐτοὶ πού κάμνουν κάθε ἄλλο εἶδος ἐμπορίου, δὲν θέλουν κάθε μέρα βεβαίως νὰ κάμνουν τὸ ἴδιον. Διότι, ποῖός εἶνε ἐκεῖνος πού θέλει νὰ ταξιδεύῃ, νὰ ἐκτίθεται σὲ τόσους κινδύνους ἢ νὰ δημιουργῇ ἐμπόδια; Ἀλλὰ θέλουν, μοῦ φαίνεται, τὸ πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ταξιδεύουν, δηλαδὴ τὰ πλούτη.—Εἴμαι σύμφωνος.—Δὲν εἶνε τὸ ἴδιον γιὰ ὅλα; Κ' ἔτσι ὅποιοςδήποτε κάμνει κάτι τι γιὰ ἓνα ἄλλο πρᾶγμα δὲν θέλει τὸ πρᾶγμα πού κάμνει, ἀλλὰ ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο τὸ ἔκαμε.—Ναί.—Ὑπάρχει πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον πού νὰ μὴ εἶνε οὔτε καλὸ, οὔτε κακὸς ἢ πού νὰ μὴ εἶνε εἰς τὴ μέσῃ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, χωρὶς νὰ εἶνε οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο;—Δὲν ὑπάρχει Σωκράτη.—Δὲν κατατάσσεις εἰς τὴν σειρά τῶν καλῶν πραγμάτων τὴν σοφίαν, τὴν ὑγείαν, τὰ πλούτη καὶ ὅλα τ' ἄλλα τὰ παρόμοια; καὶ τὰ ἀντίθετά τους τὴν σειρά τῶν κακῶν;—Μάλιστα.—Καὶ μὲ τὰ πράγματα πού δὲν εἶνε οὔτε καλὰ, οὔτε δυσάρεστα, δὲν ἐννοεῖς ἐκεῖνα πού πότε μετέχουν καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ποτὲ δὲν μετέχουν οὔτε ἀπὸ τὸ ἓνα εὔτε ἀπὸ τὸ ἄλλο; Παραδείγματος χάριν νὰ κάθῃσαι, νὰ περπατῇς, νὰ τρέχῃς νὰ ταξιδεύῃς κί' ἀκόμα τὰ λιθάρια, τὰ ξύλα, καὶ τ' ἄλλα παρόμοια πράγματα; Δὲν εἶνε αὐτὰ πού ἐννοεῖς πῶς δὲν εἶνε οὔτε καλὰ οὔτε δυσάρεστα; Ἡ μήπως εἶνε ἄλλο πρᾶγμα;—Ὅχι, εἶνε αὐτὸ πού ἐγὼ ἐννοῶ.—Ὅταν οἱ ἄνθρωποι κάμνουν αὐτὰ τὰ ἀδιάφορα πράγματα, τὰ ὁποῖα κάμνουν γιὰ τὸ καλόν, ἢ κάμνουν τὸ καλόν γιὰ τὰ ἀδιάφορα;—Κάμνουν τὰ ἀδιάφορα γιὰ τὰ καλὰ.—Λοιπὸν ἐκεῖνο πού προσπαθοῦμε νὰ κάμουμε εἶνε πάντα τὸ ἀγαθόν. Ὅταν περπατοῦμε τὸ κάμνουμε γιὰτὶ σκεφτόμεθα πῶς τοῦτο θὰ μᾶς ὠφελήσῃ. Λοιπὸν κί' ὅταν ἐκεῖ πού περπατοῦμε σταματοῦμε, τὸ κάμνουμε κί' αὐτὸ γιὰ τὸ καλόν;—Μάλιστα.—Καὶ ὅταν κανένα τὸν θανατόνουν ἢ τὸν ἐξορίζουν ἢ τοῦ ἀρπάζουν τὴν περιουσίαν του, δὲν τοῦ τοῦ τὸ κάμνουν αὐτό, μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι τοῦ κάμνουν καλόν;—Βεβαίως.—Ὅ, τι λοιπὸν παρόμοιο κάμνουν εἶνε πάντα γιὰ τὸ καλόν.—Συμφωνότατος.—Δὲν συμ-

φωνήσαμεν πῶς κανεῖς δὲν θέλει τὸ πρᾶγμα πού ἔκαμε γιὰ ἓνα ἄλλο, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα γιὰ τὸ ὅποιο ἔκαμεν αὐτό;—Βεβαιότατα.—Ἔτσι λοιπὸν κανεῖς δὲν θέλει ἀπλούστατα νὰ φονεύσῃ κἀποῖον, νὰ τὸν ἐξοίσῃ, νὰ τοῦ ἀρπάξῃ τὴν περιουσίαν. Ἄν τοῦτο εἶνε βλαβερὸ δὲν θὰ τὸ κάμουν. Διότι ὅπως τὸ ὁμολογῆς ὅλοι θέλουν τὰ πράγματα πού εἶνε ἀγαθὰ, καὶ κανεῖς δὲν θέλει ἐκεῖνα πού δὲν εἶνε οὔτε ἀγαθὰ οὔτε δυσάρετα, ἢ ὅπως διόλου δυσάρεστα.

*
* *

Πάντα τὸ ἀγαθὸ θέλομε. Δὲν ξέρομε ὅμως πάντα τὸ τί θέλομε. Πέφνουμε ὡς ἀντικείμενο τῆς θέλησής μας αὐτὸ πού δὲν εἶνε παρὰ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιθυμίας μας, ἐμπιστευόμεσθε ὅς τις αἰσθήσεις μας γιὰ νὰ ὑποδείξουμε ὅ,τι θὰ ἀκολουθήσουμε καὶ πού μόνον ἡ κρίσις μας μπορεῖ νὰ καθορίσῃ. Προσηλωνόμεσθε ὅς τῇ γνώμῃ πού ἔχομε γιὰ τὸ ἀγαθὸ μας, ἀντὶ νὰ συστήσουμε μέσα μας αὐτὴν τὴν γνώσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν θὰ συντελέσῃ νὰ μᾶς προφυλάξῃ ἐναντίον τῶν σφαλμάτων μας καὶ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ξεχωρίσουμε τὸ ἀληθινὸ ἀγαθὸ ἀπὸ ἐκεῖνο πού εἶνε φαινομενικὸ τέτοιο. «Ὅταν ἓνας τύραννος θανατώνει κἀποῖον, τὸν καταδικάζει ὅς ἐξορία ἢ ὅς τὴν στέρησιν τῆς περιουσίας του, πιστεύοντας πῶς τοῦτο εἶνε γι' αὐτὸν ὠφέλιμο, μολοντί τοῦτο εἶνε τὸ πιὸ ἀξιοκατάκριτον πρᾶγμα, τὰ χατίς αὐτοῦ τότε δὲν κάμνει ὅ,τι τοῦ ἀρέσει;

— Μάλιστα.—Κάμνει λοιπὸν ὅ,τι θέλει, ἂν εἶνε ἀληθινὸ πῶς αὐτὸ πού κάμνει εἶνε κακὸ κ' ἐνῷ ἐμεῖς δὲν ζητοῦμε παρὰ μόνον τὸ Ἀγαθόν, μοῦ φαίνεται πῶς δὲν κάμνει ὅ,τι θέλει». Ἡ ἀνηθικότης δὲν εἶνε παρὰ ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀληθινὴ γνώσις τοῦ ἑαυτοῦ μας μὲ τίς ἀνάγκας του εἶνε αὕτη ἡ ἴδια ἀρετὴ.

Ἄς νιώσωμε καλὰ τὴν σκέψιν τοῦ Σωκράτη καὶ ὅς φροντίσωμε ν' ἀπομακρύνουμε τίς δυσχέρειες πού μποροῦν νὰ προκύβουν ἀπὸ μιὰ σφαλερῇ ἐρμηνείᾳ τῆς φιλοσοφίας του.—Κατὰ πρῶτα, ὅταν ὁ Σωκράτης βεβαιώνει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶνε ἐπιστήμη δὲν ἐννοεῖ μὲ τοῦτο ὅτι εἶνε ὅποιαδήποτε ἐπιστήμη ὅπως ἡ τέχνη τοῦ ὑφαντοῦ, ἡ τοῦ γεωμέτρου, ἀλλὰ ἡ μεθοδικὴ γνώσις τοῦ Ἀγαθοῦ. Κ' ἔπειτα δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν πῶς κάθε γνώσις φέρνει τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ μόνον ἡ σπουδὴ τῆς ἠθικῆς.—Καὶ τοῦτο ἀκόμα μπορεῖ νὰ τὸ παρανοήσωμε. Γιατὶ μπορεῖ κανεῖς νὰ συλλογισθῇ, καὶ νὰ μὴ παραδεχθῇ πῶς ἡ σπουδὴ τῆς ἀρετῆς φέρνει φυσικῶς καὶ τὴν ἀρετὴν. Μήπως δὲν βλέπομε κάθε μέρα ἀνθρώπους μὲ μάθησιν ν' ἀρνοῦνται τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των; Εἶνε ἀρετὸ νὰ μάθῃ κανεῖς ὅς ἓνα παιδί τοὺς κανόνες τῆς ἠθικῆς γιὰ ν' ἀρχίσῃ νὰ τὴν σπουδάζῃ αὕτη τὴν ἠθικὴν;—ὁ Σωκράτης πιστεύει πραγματικά, πῶς ἡ γνώσις τοῦ Ἀγαθοῦ ἔχει γιὰ συνέπεια ἀναπόφευκτὴ τὴν καλὴν πράξιν. Ἀλλὰ δὲν κατέχει κανεῖς τὴν γνώσιν τοῦ Ἀγαθοῦ ἀκούοντας νὰ τοῦ ἀπαριθμοῦν τίς ἐντολὰς τῆς ἠθικῆς. Οἱ γνώσεις πού μποροῦμε ν' ἀποκτήσωμε ἀκούοντας δὲν εἶνε ἐπιστήμη. Ἐπιστήμη

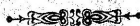
εἶνε ὅταν κανεῖς νιώθει γιατί σέ τίποτε δέν μᾶς ὠφελεῖ νά βεβαιόνομε τίς γνώμες τοῦ ἄλλου ὅταν αὐτὲς τίς γνώμες δέν τίς κρίνομε. Ὁ κακὸς ἄνθρωπος γνωρίζει ἴσως ὅτι οἱ ὅμοιοι του ἔτσι τὸν θεωροῦν ἀλλὰ εἰς τὸν ἑαυτὸ του δέν φαίνεται τέτοιος. Κιὰν παραδεχτοῦμε ὅτι ἔχει συνείδηση τῆς κακίας του, τὴν διακαίολογεῖ ὁμῶς γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, θεωρῶντας τὸν μέσο χρήσιμο γιὰ νά φτάσῃ ψηλότερα ἀπὸ ἓνα καλὸ μιᾶς ἄλλης σειρᾶς. Δέν θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἀπολύτως κακὸ, ἀλλὰ σχετικὸ κακὸ, κακὸ τῆς στιγμῆς, καὶ παραδέχεται πῶς ἡ γνώμη τῶν ὁμοίων του γι' αὐτὸν εἶνε μιᾶς γνώμης σφαλερῆ, πού τὴν γνωρίζει καὶ τὴν νιώθει καὶ τὴν σχετίζει μίᾳ ἀντίληψι τῆς ζωῆς πού δέν εἶνε δική του. Καὶ ἡ ὁμολογία πού τοῦ ξεφεύγει ἀπὸ τὸ «εἰμαι κακὸς» καὶ «κάμνω τὸ κακὸ» σημαίνει ὅτι ἐνεργεῖ ἀντίθετα εἰς τὸν γενικῶς ἀναγνωρισμένο νόμο πού αὐτὸς δέν ἀναγνωρίζει πιά. Τὸ Ἀγαθὸ, ἢ ἐκεῖνο πού συνήθως οἱ ἄνθρωποι ὀνομάζουν Ἀγαθὸ δέν εἶνε ἀγαθὸ του. Μπορεῖ τοῦτο νά εἶνε καλὸ γιὰ ἓνα ἄλλο, ἴσως γι' αὐτὸν τὸν ἴδιο εἰς ἄλλη περίστασι, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὥρα δέν εἶνε δικό του. Ἡ ἀντίληψι ὁμῶς αὕτη τοῦ κακοῦ ἀνθρώπου εἶνε χωρὶς ἀμφιβολία ἀντιφατική, διότι εἰς τὸν κόσμον δέν ὑπάρχει παρὰ ἓνα κοινὸ Ἀγαθὸ γι' ὅλους καὶ γιὰ τὸν καθένα μας, κάθε στιγμῆ. Καὶ ἡ ἀντίληψι αὕτη δέν θὰ μᾶς ἔδινε τὸ σφάλμα ἂν δέν κλειοῦσε μέσα της τὴν ἀντίφαση. Ἡ γνώσι τοῦ Ἀγαθοῦ πού μπερδεύεται μὲ τὴν ἴδια τὴν ἠθική εἶνε λοιπὸν γιὰ τὸν Σωκράτη ὅχι ἡ μνήμη τῶν λέξεων καὶ τῶν σχημάτων, ἀλλὰ ἡ ἀληθινὴ κρίσι πού εἰσχωρεῖ εἰς τὴν οὐσία τῆς ζωῆς καὶ παράγεται μὲ τὴν προσπάθεια ὁλοκλήρου τῆς ψυχῆς, γνώσι πού πραγματοποιεῖται πολὺ περισσότερο, καὶ γιὰ τὴν ὁποία μποροῦμε νά εἰποῦμε ὅτι ἡ γενικὴ ἀτέλεια ἐξηγεῖ ἀρκετὰ τὴν ἀτελή μας δραστηριότη.

Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν Σωκράτη, ἡ σκέψι πού σκέφτεται καὶ ἡ σκέψι πού ἐνεργεῖ, δέν εἶνε παρὰ μία καὶ ἡ ἴδια σκέψι. Ἡ καθαρὴ θεωρεία πού δέν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν πράξι εἶνε ἓνας παραλογισμὸς καὶ κατὰλήγει σὲ μία μεταφυσικὴ παράδοξι. Δημιουργεῖ ἕξω ἀπ' τὸν πραγματικὸν κόσμον ἓνα ἄλλο κόσμον φανταστικὸ καὶ ὑποθετικόν. Ἡ καθαρὴ πράξι πού ξεφεύγει ἀπ' τὴν θεωρεία δέν εἶνε παρὰ κάτι τι κοινόν καὶ συνηθισμένον. Ἀδύνατον νά βασιτισθῇ μόνη της καταστρέφεται τὴν στιγμῆ ὅπου προσπαθεῖ νά παρουσιασθῇ ὡς ἀρχὴ καὶ ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν συζήτησι. Εἶνε ἀδύνατον νά ξεχωρίσῃ κανεῖς δύο ὅρους πού δέν παρουσιάζονται χωρισμένοι παρὰ ὅταν σπάσουμε τὴν ἐνότη τοῦ πνεύματος, καὶ ἐὰν τὴν ἀντιτάσῃ κανεῖς εἰς τὸν ἑαυτὸ του πραγματοποιοῦντας, χωριστὰ τὴν μία ἀπὸ τὴν ἄλλη, δύο ὅψεις συμπληρωματικὰς ἀπὸ τὴν ἀόρατη φυσικὴ του δύναμι. Δέν εἶνε ὠφέλιμον νά σκεφθοῦμε καλὰ γιὰ νά ζήσουμε καλὰ καὶ δέν εἴμαστε βέβαιοι ἂν θὰ σκεφθοῦμε καλὰ καὶ ἀρκεῖ νά σκεφθοῦμε καλὰ γιὰ νά ζήσουμε καλὰ. Κάθε ἀληθινὴ ἐπιστήμη πρέπει νά μᾶς προμηθεύσῃ ἓνα πρακτικὸν μέσον καὶ ἡ δύναμις της τὸ κρίνει. Ἡ φυσικὴ τῶν Ὁρακλείων, τῶν Δημοκρίτων καὶ τῶν Ἀναξαγόρων

ἐκαμε θόρυβο ἔς τὸ καιρὸ τους. Ἡ συνήθεια, ἡ παρὰδοση καὶ ἡ πεῖρα δὲν μᾶς μαθαίνουν νὰ εἴμαστε εὐτυχεῖς. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Εὐτυχίας συνίσταται σὲ μιὰ προσεχτικὴ ἔρευνα τῶν ὅρων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ κοινὴ ἠθικὴ, ἡ θρησκευτικὴ ἠθικὴ, ἡ ἠθικὴ τῶν σοφιστῶν, ὅλες οἱ ἠθικὲς τῶν διαφόρων δοξασιῶν, τυφλὲς καὶ ἀβέβαιαι, πρέπει ν' ἀφήσουν τὴν θέσιν τους ἔς τὴν νέα φιλοσοφία, τὴν φιλοσοφία τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν θεωρητικὴ καὶ πραχτικὴ, οὐσιωδῶς ζωντανή, ποὺ δὲν εἶνε μιὰ ματιὰ ἐπὶ τῶν πραγμάτων, μιὰ ἀφαίρεση, ἓνα σύστημα προσωρινόν, ἀλλὰ καὶ τι ποὺ ἐγείνει ἀπὸ τὴν ἴδια ζωὴ, γιὰ τὴν φιλοσοφία θὰ εἴπῃ ζωὴ καὶ πρέπει νὰ ζῇ κανεὶς μὲ πλήρη συνείδηση καὶ γιομᾶτος εὐτυχία.

«Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ ιδέα ποὺ οἱ περισσότεροὶ τῶν ἀνθρώπων σχηματίζουν γιὰ τὴν Ἐπιστήμη, λέγει ὁ Σωκράτης ἔς τὸν Πρωταγόρα τοῦ Πλάτων. Πιστεύσαν πῶς τῆς λείπῃ ἡ δύναμις καὶ ὅτι προορισμός της δὲν εἶνε νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ ἄρχῃ. Φαντάζονται ἀπεναντίας πῶς συχνὰ τῆς ἀρέσει νὰ εὐρίσκεται μέσα σὲ κάποιον ἄνθρωπο, χωρὶς νὰ εἶνε αὐτὴ ποὺ ἄρχῃ, ἀλλὰ καὶ τι ἄλλο, πότε ἡ ὀργὴ καὶ πότε ἡ ἡδονή, πότε ὁ πόνος καὶ κάποτε ὁ ἔρωτας, συχνότερα ὁ φόβος, ἀντιπροσωπεύοντας ἔτσι τὴν ἐπιστήμη ὅπως μιὰ σκλάβη ποὺ ὅλα τὰ πᾶθη σύρουν σ' τὸν δρόμο τους ὅπως τοὺς ἀρέσῃ. Ἐχεις γι' αὐτὴ τὴν ἴδια ιδέα ἡ κρίνεις πῶς ἡ ἐπιστήμη εἶνε ἓνα ὥραϊο πρᾶγμα καμωμένη γιὰ νὰ κυβερνᾷ τὸν ἄνθρωπο; ἢ ὅποιος δὴποτε ἔχει τὴν γνώσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ δὲν θὰ νικηθῇ ποτὲ ἀπὸ ὅ,τι δὴποτε καὶ δὲν θὰ κάμῃ ἄλλο πρᾶγμα ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἡ ἐπιστήμη τοῦ διατάζει; ἢ ἐπὶ τέλους ἡ διάνοια εἶνε ἀρκετὴ γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ κάθε εἵδους ἐπίθεσιν;—Σωκράτη, ἀπαντᾷ ὁ Πρωταγόρας, τὸ πρᾶγμα μοῦ φαίνεται τέτοιο ὅπως τὸ λέγεις καὶ θὰ εἴταν ντροπὴ γιὰ μένα, πότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, νὰ μὴ ἀναγνώρισῃ τὴν ἐπιστήμην ὡς τὴν πρὶς ἰσχυρὴν ἀνάμεικτον σ' τοὺς ἀνθρώπους.

ΠΕΤΡΟΣ ΖΗΤΟΥΝΙΑΤΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΡΔΑΣ

(Διήγημα)

Ἡ γνωριμία τοῦ Κώστα Λαρδᾶ μὲ τὴν Κικὴ Γεωργαλά, εἶχεν ἀρχίσῃ πρὸ καιροῦ, πρὸ δυὸ ἢ δυόμισιν χρόνων, οὔτε αὐτὸς δὲν μποροῦσε καλὰ νὰ ὀρίσῃ. Ἐνόμιζε, ὅτι τὸν ἀγαποῦσε ἡ ψηλὴ καὶ μελαχρινὴ κόρη. Αὐτὸ γιὰ νὰ τὸ πιστεύσῃ εἶδε πολλὰ δείγματα ἀγάπης, καθὼς ἔλεγε στὸν ἑαυτό του καὶ κάποτε στοὺς φίλους του. Καὶ ὅτι τὸν ἀγαποῦσε ἦταν ἀλήθεια. Ἡ μελαχρινὴ Κικὴ ἂν κάποτε